

*Возьянов І. І., старший викладач
кафедри документознавства та інформаційної діяльності,
Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій*

ІНІЦІАТИВНЕ ДОКУМЕНТУВАННЯ ПОДІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Анотація. Проблема публікації акцентує на вивченні нормативно-правової бази, що регулює ініціативне документування подій російсько-української війни. Розглянуто основні нормативні аспекти, що визначають порядок збирання, зберігання та архівування документальних свідчень про воєнні злочини, злочини проти людяності та порушення прав людини, вчинені під час збройної агресії росії проти України. Визначено роль державних архівних установ у цьому процесі та координації їх діяльності з іншими державними і міжнародними організаціями.

Ключові слова: ініціативне документування, архів, архівний документ, нормативне забезпечення, російсько-українська війна.

Вступ. Повномасштабна російська агресія у 2022 році спричинила помітні зміни у роботі з архівування документної інформації. На такі виклики Укрдержархів адаптував роботу архівних установ у напрямі збору та збереження свідчень про злочини, скоєні російськими окупантами. Зокрема, були визначені пріоритетні напрями роботи архівістів, які й сьогодні залишаються ключовими в діяльності державних архівів.

Першочерговим є постійний моніторинг стану архівної галузі. У період війни особлива увага приділяється захисту та збереженню архівних документів, які можуть постраждати внаслідок бойових дій, руйнування інфраструктури або цілеспрямованих атак на державні установи. Моніторинг таких дій дає змогу швидко зреагувати на загрози, евакуювати цінні документи, забезпечити захист електронних і фізичних носіїв інформації.

Вагомим напрямом роботи в сучасних умовах є ініціативне документування подій війни, збір свідчень та матеріалів, що відображають події війни. Такі матеріали формують нові архівні колекції та фонди, які містять документальні свідчення про події російсько-української війни, свідчення воєнних злочинів, порушення прав людини, злочини проти мирного населення; включають свідчення від очевидців, журналістів, військових, дипломатів, що стануть частиною Національного архівного фонду (НАФ); становлять джерельну базу для майбутніх наукових досліджень про війну, її наслідки та вплив на українське суспільство.

Під час роботи державних архівів з комплектування виникає потреба формування окремих архівних колекцій документів, які засвідчують хронологію війни, руйнування інфраструктури, втрати культурної спадщини, а також надають аудіовізуальну перспективу з боку як військових, так і цивільних. Ці нові архівні колекції включають: фото- та відеоматеріали з місць бойових дій; документи, що підтверджують факти воєнних злочинів; офіційні та неофіційні свідчення про перебіг воєнних дій.

У роботі з комплектування архівних документів опрацьовані архівні документи поступово вводяться у науковий обіг, що дає можливість науковцям, до-

слідникам та громадськості отримати доступ до інформації, забезпечити прозорість досліджень і широкий доступ до правдивої інформації про війну.

Важливим аспектом роботи архівних установ є забезпечення відкритого доступу до архівних документів для громадськості. Це дає змогу українському суспільству та міжнародній спільноті мати доступ до достовірної інформації про події війни, сприяє підвищенню обізнаності про наслідки російської агресії та допомагає фіксувати докази для майбутніх судових процесів. Загалом діяльність архівних установ у період війни передбачає не лише збереження документальної спадщини, а й включає активну роботу зі створення нових джерел для дослідження подій сучасної історії України.

Основний текст. Діяльність державних архівних установ України в період російсько-української війни (2022–2024) є пріоритетною у збереженні історичної пам'яті та налагодженні документування воєнних злочинів. Таку роботу визначає нормативно-правова база та чіткі юридичні межі в організації й уніфікації процесу документування та архівування. У відповідь на масштабну агресію росії проти України архівні установи працюють у напрямі фіксації та збереження свідчень, що є невід'ємною частиною НАФ. Пріоритетом виступає ініціативне документування свідчень воєнних злочинів, вчинених російськими військовими, фіксація масштабних руйнувань майна та інфраструктури.

У цьому контексті ініціативне документування воєнних злочинів передбачає визначений комплекс робіт з архівування задокументованих відомостей: фіксацію свідчень очевидців та постраждалих шляхом інтерв'ювання цивільних осіб, військових, волонтерів, документування відео- та фотофайлів з місць подій; збір документальних свідчень (листів, документів, повідомлень), які мають юридичну та історичну цінність; захист цифрових матеріалів, щоб уникнути втрати інформації через фізичне знищення архівів [3].

Архівні установи також беруть активну участь в інформуванні громадськості щодо руйнування культурних пам'яток та інших об'єктів національного значення. Це включає створення спеціальних вебплатформ і баз даних, де зібрана інформація про знищені або пошкоджені культурні об'єкти; публічні звіти та міжнародні конференції, які інформують міжнародну спільноту про втрати культурної спадщини України; взаємодію з медіа для привернення уваги до руйнацій, здійснених російськими військовими.

Як приклад результатів роботи з ініціативного документування резонансних подій у країні за перший рік війни можна згадати відомості про проведену роботу ЦДАВО України. Основними завданнями архівістів було записування усної історії, фотографування та відеозаписи, виявлення в інтернет-мережах та ЗМК публікацій, фотографій. Загалом на кінець 2022 р. загальний обсяг таких матеріалів становив приблизно 22 Гб, це орієнтовно 13 438 файлів [2]. Оскільки війна продовжується, триває й робота з ініціативного документування подій, фактів війни та наступного формування архівних фондів.

Нормативне забезпечення такої роботи закріплено у Правилах роботи архівних установ України [1]. Зокрема, визначено, що документи, створені архівом внаслідок ініціативного документування подій (аудіовізуальні документи, елект-

ронні інформаційні ресурси, документи в паперовій та/або електронній формі, зокрема анкети, фотографії, записи спогадів, бесід, інтерв'ю тощо), приймають до архіву на загальних засадах після внесення їх до опису справ (документів) постійного зберігання.

Процес комплектування документами, створеними архівом внаслідок ініціативного документування подій, та формування архівних колекцій в умовах воєнного або надзвичайного стану здійснюють з дотриманням вимог Кримінального кодексу України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення, або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану [1].

Ініціативне документування здійснюється з дотриманням вимог Закону України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» [5]. Ініціативне документування проводять працівники архіву або спеціалісти, залучені для цієї роботи за договором. Стороною, що передає документи до архіву, у цьому випадку виступають особи, які здійснили ініціативне документування [1]. Перелічені нормативні документи узгоджують роботу архівістів, визначають напрями ініціативного документування та комплектування архівних фондів, встановлюють пріоритетні напрями у роботі фахівців.

Висновки. Державні архівні установи України в умовах сучасної російсько-української війни не лише виконують свої основні функції зі збереження історичних документів, але й активно працюють над документуванням злочинів, які мають вагомe значення для національної та світової історії, а також для вирішення питань повоєнного врегулювання і задоволення позовів України щодо покарання країни-злочинця. Збереження інформації у документному вигляді є необхідною умовою фіксації свідчень та відомостей дій агресора й подальшого вирішення суперечливих питань у структурах міжнародного правового поля. До того ж організація зберігання документів та їх архівування є ключовими у вирішенні завдань захисту культурної спадщини та забезпеченні її збереження для майбутніх поколінь. Таку діяльність архівістів визначають норми законів та інших нормативно-правових актів, які унормовують роботу з ініціативного документування відомостей війни.

Список використаних джерел

1. Правила роботи архівних установ України. URL: <http://surl.li/kjedat> (дата звернення: 23.10.2024).
3. Звіт про роботу архівної установи та виконання плану розвитку архівної справи за 2022 рік. URL: <http://surl.li/uekqoa> (дата звернення: 23.10.2024).
4. Свідчення війни: від усної історії до національної документальної спадщини. URL: <http://surl.li/prhlox> (дата звернення: 23.10.2024).
5. Божук Л., Халецька Л. Ініціативне документування подій російсько-української війни (2022–2024 рр.) державними архівами України: підтримка та взаємодія з польськими партнерами. URL: <http://surl.li/mqxhcy> (дата звернення: 23.10.2024).

6. Закон України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text> (дата звернення: 23.10.2024).